

eksplicitno formulirala portugalsku politiku u tri točke:

1. aktivna obrana ekonomskih, društvenih, političkih i kulturnih prava radnika emigranata i članova njihovih obitelji;
2. naglasak na centralnu poziciju inozemnih portugalskih zajednica, na njihov razvoj i svjetski sistem povezivanja;
3. uključivanje emigranata u društveni život zemlje rada i domovine.

Ovakva generalna opredjeljenja emigracijske politike predstavljaju reakciju na dotadašnje promatranje emigracije kao usko lokalnog fenomena, tj. kao jednostavne funkcije odnosa ekonomskog siromaštva Portugala prema razvijenom svijetu. Takav je pristup već u svojoj metodi sadržavao pomirljivost sa zatečenim stanjem, pa je tek formuliranjem nove politke započelo traženje putova za promjene. Portugalska emigracija nije više promatrana kao zasebna pojava, već je smještena u okvire svjetskih, osobito evropskih migracija. Stoga se 1980. prišlo formiranju jednoga složenog institucionalnog sistema osnivanjem Vijeća portugalskih zajednica. Delegati Vijeća u svakoj zemlji primitka bira Odbor zajednica kojeg su članovi delegati portugalskih zajednica koje čine bazu piramide. Ujedno se dolaskom u stranu zemlju obavlja registracija u konzulatu gdje se vrši glasanje za parlament. Biraju se po dva člana iz evropskoga i izvanevropskog područja.

I sama Manuela Aguiar upozorava na efikasnost socijalne komunikacije koja je nužno vezivo tikvo specifičnoga delegatskog sistema portugalskih zajednica, kao i samog njihova članstva, posredno dotičući mogućnost razvoja emigrantske birokracije koja bi eventualno onemogućila efikasno funkcioniranje sistema.

Unatoč nedorečenostima, nepotkrijepljenim obećanjima i ponavljanjima, što su obično boljke za djelo ovakve strukture, zbirka radova Manuele Aguiar vrlo je zanimljiv i dinamičan pregled razdoblja konstituiranja i dorade emigracijske politike jedne zemlje. Međutim, pitanje je koliko će ova knjiga ostati aktualna zbog svoje vrlo uske vezanosti za određeni vremenski period koji je karakteriziran snažnim utjecajem problematike reintegracije na emigracijsku politiku. Ovo je pitanje neizbježno

postaviti danas kada se bliži izazov ujedinjene Evrope 1992, sa svojim zahtjevima za prestrukturiranje svega evropskog, pa i svjetskog sistema koje je zapravo i odavno započelo.

Velimir Šonje

Ljubomir Antić

NAŠE ISELJENIŠTVO U JUŽNOJ AMERICI I STVARANJE JUGOSLAVENSKE DRŽAVE 1918.

Zagreb: Školska knjiga, 1987. 222 str.

Knjiga pod gornjim naslovom doktorska je disertacija Ljubomira Antića obranjena na Filozofskom fakultetu u Zadru godine 1983. Ona se uklapa u autorovu osnovnu istraživačku orijentaciju o problematici političke povjesti južnoslavenskih doseljenika u Južnoj Americi do kraja prvoga svjetskog rata. Kako je Južna Amerika već u to vrijeme uvelike bila prostor doseljavanja hrvatskih doseljenika iz Dalmacije, posebno s otoka, te su se na tom prostoru prelamala mnoga politička zbivanja u vrijeme prvoga svjetskoga rata, rad Ljube Antića vrijedan je znanstveni doprinos osvjetljavanju tadašnjih političkih, a djelomično i ostalih odnosa i procesa unutar hrvatskih imigrantskih etničkih zajednica. Rad se nadovezuje na studiju Ivana Čizmića: *Jugoslavenski iseljenički pokret u SAD i stvaranje jugoslavenske države 1918* (Zagreb, 1974). Budući da je i jugoslavenski iseljenički pokret u SAD kao i onaj u Južnoj Americi bio pod velikim utjecajem Jugoslavenskog odbora u Londonu, bez obzira što oba pokreta bija-hu uglavnom autonomna, bilo bi dobro da jedan od ova dva autora ili obojica zajedno u perspektivi komparativno istraže doprinos tih pokreta u stvaranju jugoslavenske države, te njihove međusobne odnose.

U prvoj glavi pod naslovom »Naši iseljenici u Južnoj Americi do prvog svjetskog rata« autor prikazuje i analizira stanje; te političke odnose i procese u pretežno hrvatskim doseljeničkim kolonijama. U tom kontekstu Antić analizira uzroke i motive iseljavanja, s pravom ističući kao primarni

uzrok tzv. »vinsku klauzulu«, tj. trgovački ugovor između Italije i Austrije po kojemu je Austrija iz političkih razloga dopustila uvoz kvalitetnoga i jeftinog talijanskog vina bez carinskih ograničenja, i tako izazvala potpuni slom vinogradarstva u Dalmaciji. Među motivima iseljavanja autor posebno podvlači i elemente imigracijskih politika južnoameričkih zemalja: plaćanje putnih troškova doseljenicima od luke iskrcaja do mjesta boravka, dodjelu povoljnih zajmova, povoljnu prodaju zemljišta, a na iseljeničkoj strani: »glad za zemljom« i »zlatnu groznicu«. Ipak, čini nam se da je Antić trebao naglasiti i druge uzroke i motive iseljavanja, osobito one koji su imali izraziti politički predznak. Osnovni cilj Antićeva rada, naima, bilo je razmatranje političkih odnosa i procesa u redovima pretežno hrvatskog iseljeničtva u Južnoj Americi za vrijeme prvoga svjetskog rata na planu stvaranja Jugoslavije.

U nastavku prve glave autor na deskriptivnoj razini govori o stvaranju kolonija i etničkih imigracijskih institucija, te o strukturi iseljenika, stupnju njihove nacionalne svijesti i ideji jugoslawenstva među njima. Obavio je vrlo težak posao oko prikupljanja i sistematiziranja elementarnih podataka o hrvatskim i ostalim našim doseljenicima u Južnoj Americi, ali ga tek sada čeka temeljitija analiza procesa i odnosa koji su se zbivali među njima i u njihovim kolonijama i etničkim institucijama. To priznaje i sam autor kad govori: »Nije rijedak slučaj da osim imena i mjesta, o organizaciji nemamo ni jedan drugi podatak. Isti razlozi onemogućuju da i ovaj osvrt bude temeljitija analiza iseljeničkog organiziranja u Južnoj Americi« (str. 26). Međutim, Antić reducira uzroke za stvaranje etničkih imigracijskih institucija, navodeći svega tri: nezainteresiranost zemlje iseljenja za specifične probleme iseljenika, karakterističnu prostornu rasprostranjenost došljaka, te organiziranje drugih iseljeničkih grupa. Doduše i neki drugi historičari zanemaruju čitav niz drugih uzroka, primjerice poteškoće s jezikom, negativno vrednovanje doseljeničke kulture, diskriminaciju prema njima, te njihovu pretežno seosku strukturu, a svi oni zajedno uvjetuju stvaranje etničkih institucija, koje su zadovoljavale kulturne, ekonomske i poli-

tičke potrebe naših doseljenika u novoj sredini.

Autor je s pravom izdvojio novine kao jednu od najznačajnijih etničkih imigracijskih institucija. On daje pregled iseljeničkih novina, njihovu svrhu i kronologiju. Međutim, ostaje nam dužan širu analizu, posebno stoga što novine bijahu jedna od najznačajnijih institucija našeg iseljeničtva na početku ovog stoljeća. Tisak je u to vrijeme djelovao, kao što je ispravno konstatirao autor, kao politička institucija u borbi za očuvanje nacionalne svijesti i protiv Austro-ugarske monarhije (str. 38). Međutim, Antić ne naglašava dovoljno i njihovu kulturnu ulogu: one su izlazile uglavnom na meterinjem jeziku i bile veza među južnoameričkim kolonijama čuvajući i razvijajući etnički identitet doseljenika.

Na kraju prve glave autor u kratkim crtama daje dobru analizu razvijenosti nacionalne svijesti u redovima hrvatskih doseljenika u Južnoj Americi ističući, »da su iseljenici došli uglavnom iz Dalmacije, gdje je proces formiranja nacionalne svijesti tekao sporije nego u Sjevernoj Hrvatskoj« (str. 39), te je zbog toga pojam nacionalne pripadnosti u njih još dosta konfuzan. Antić je to već i u analizi nacionalne strukture gdje se pokazalo da se od 2.598 naših iseljenika prema popisu iz Punta Arenasa 27% izjasnilo kao »Austrijaci«, 59% kao Hrvati, a preostalih 14% prema lokalnoj dalmatinskoj ili nekoj drugoj pripadnosti. Usudili bismo se ustvrditi da je takve neujednačenosti bilo i među hrvatskim doseljenicima u Sjevernoj Americi, gdje je također postojao nemali broj naših doseljenika, koji su se osjećali »Austrijakima«.

Prilikom razmatranja jugoslavenske ideje među iseljeničtvom, Antić već stupa na »svoj teren« i suvereno nam prezentira neke teme, o kojima će poslije šire i temeljitije diskutirati. Tako nas upozorava na izrazito antiaustrijsko raspoloženje jednog dijela iseljenika, kojih je motiv u početku bilo slavenstvo, a poslije afirmacija hrvatske političke misli u kojoj je i nadalje prisutna slavenska ideja. Slična zbivanja, a posebno reakcije na političke događaje u Hrvatskoj, nalazimo i u redovima hrvatskih doseljenika u Sjevernoj Americi. Autor točno tumači ovaj pomak od slavenstva ka hrvatstvu:

»Od suprotstavljanja slavenstvu koje može djelovati i apstraktno, s hrvatstvom se želi konkretno zahvatiti probleme Austro-Ugarske, koji se sve više iskazuju kroz neriješena nacionalna pitanja, među kojima je i hrvatsko« (str. 41).

U glavi »Političko grupiranje na početku rata« Antić ulazi u analizu političkih odnosa u redovima našeg iseljeničtva u Južnoj Americi, koristeći za to bogatu arhivsku zbirku Jugoslavenske narodne obrane i novine hrvatskih iseljenika iz Južne Amerike. Autor posebno skreće pažnju na političku podjelu iseljenika na »Austrijake«, koji čine pasivnu većinu, te na »Jugoslaven«, koji su sve aktivnija manjina. Objašnjavajući pojam »Austrijak«, Antić navodi slijedeće: »Političkom polarizacijom, osobito početkom rata, terminom Austrijak iseljenici, protivnici Monarhije, počinju označavati sve protivnike jugoslavenskih ideja, osobito one koji stoje iza koncepcije rješenja hrvatskog problema unutar Monarhije« (str. 52). Sličnu političku podjelu u isto vrijeme nalazimo i u redovima hrvatskih iseljenika u SAD.

Prvi znak stvaranja političke grupacije »Jugoslavena« Antić nalazi u održavanju političkog skupa hrvatskih i srpskih iseljenika u kolovozu 1914. u Buenos Airesu, koji je usvojio manifest kao odgovor austrijskom konzulu, koji je našim iseljenicima uputio poziv za mobilizaciju. U uvodnom dijelu manifesta stajalo je: »U osjećanju naše domovinske ljubavi, u času borbe za život i smrt između Slavenstva i Svenijemstva, ne može biti dvojbe niti o našim simpatijama, niti o našem držanju. Ako smo pod teškom rukom Habsburgovaca bili 400 godina prisiljeni da šutimo na sve nepravde i uvrede, što su našem slavenskom narodu nanese, sada je kucnuo odlučan čas odmazde« (str. 51).

Dokaz o jačanju političke grupacije »Jugoslavena« Antić s pravom nalazi i u uspješnom prikupljanju materijalne pomoći u ukupnom iznosu od 3,322.000 jugoslavenskih dinara za srpske zarobljenike, Srpsko-crnogorski Crveni križ, srpsku i jugoslavensku siročad i za ostale dobrovoljne svrhe.

Antić ispravno upozorava na ulogu iseljeničkih novina u jačanju političke grupaci-

je »Jugoslavena« i jugoslavenskog iseljeničkog pokreta u Južnoj Americi. Međutim, one nisu mogle biti »neka vrsta političke organizacije« kako misli autor, već samo jedna od najjačih imigrantskih etničkih institucija, koja je u redovima hrvatskog iseljeničtva u Južnoj Americi, baš kao i u SAD, imala osim kulturne i naglašenu političku ulogu u održavanju i razvoju etničkog identiteta i nacionalne svijesti. Ipak, one nisu mogle zamijeniti političku organizaciju kao što je bila »Jugoslavenska narodna obrana«, niti istaknute pojedince tzv. *padrone*, kao što bijahu Miho Mihanović, Paško Baburiz-za, Franjo Petrinović i drugi. Da se Antić pozabavio utjecajem i ulogom tih ljudi, bolje bi osvijetlio odnose u etničkoj zajednici hrvatskih iseljenika i jugoslavenskom iseljeničkom pokretu.

Antić je vrlo dobro oslikao ulogu novina kao političke institucije u razvoju i jačanju jugoslavenskog iseljeničkog pokreta, od prvih antiaustrijski orijetiranih novina *Slobode* i *Domovine*, preko Škarničeva *Pokreta* do glasina Privremene uprave JNO *Jugoslavije* i *Jugoslavenske države*. Međutim, da su se sve aktivnosti jugoslavenskoga iseljeničkog pokreta iscrpljivale kroz iseljeničke novine ne bi bilo moguće prevladati i političke nesporazume i podjele do kojih je došlo i među otvorenim pristašama pokreta. To se posebno pokazalo prilikom prvih zborova u kolonijama, te stvaranju Privremene uprave JNO i njenih prvih ogranaka, kada je bilo sve očiglednije da je za daljnju djelatnost jugoslavenskoga iseljeničkog pokreta nužna jedna politička organizacija. Kako je grad Antofagasta u Čileu u to vrijeme bio centar društvenog života hrvatskih iseljenika u njemu se 14. veljače 1915. održala osnivačka skupština Jugoslavenske narodne obrane, kojom je prilikom utvrđen osnovni cilj organizacije: raditi s Jugoslavenskim odborom u Londonu na »našem potpunom narodnom ujedinjenju i oslobođenju« (str. 61). Kako su se u to vrijeme još uvijek vodile borbe među istaknutim jugoslavenski orijetiranim iseljenicima oko primata u pokretu, u kojima je na jednoj strani bio Matej Škarnić sa svojim listom *Pokret*, a na drugoj Privremena uprava JNO i njeni sljedbenici, bilo je nužno održati još jednu osnivačku skupštinu JNO. To se dogodilo 2. svibnja

iste godine u Antofagasti, i tom je prilikom usvojen slijedeći program, nazvan »Glavni uslovi za oživotvorenje JNO: 1. Potpomaganje i sudjelovanje u dogovoru sa izvršujućim narodnim odborima u Domovini, za politički i ekonomski boljitak jugoslavenskih zemalja pod tuđim jarmom i 2. Poboljšanje socijalnih i ekonomskih prilika Jugoslavenske naseobine diljem Pacifika« (str. 62). Bez obzira na činjenicu što je tom prilikom izabrana nova privremena uprava JNO, što je osnovan i prvi ogranak te organizacije – »Jadran«, i potaknuto osnivanje vlastite tiskare za štampanje službenog glasila *Jugoslavija*, Jugoslavenski odbor u Londonu još uvijek stoji u vezi sa Škarničem i njegovim novinama *Pokret* zbog njegova nemalog utjecaja u koloniji u Antofagasti, te preko njega a ne preko Privremene uprave JNO traži osnivanje političke organizacije, koja bi izjavom o narodnom oslobođenju i ujedinjenju dala legitimitet londonskom JO kao narodnom predstavniku.

Na osnovi zahtjeva JO dvije opozicijske skupine sazvale su 1. kolovoza 1915. zbor u Antofagasti i tom prilikom usvojile rezoluciju kojom prekidaju državne veze i odnose s Austro-Ugarskom, izražavaju odlučnu podršku osnivanju zasebne države Slavena s juga Monarhije te slobodnih država Srbije i Crne Gore, ističu da neće pristati na ustupanje istočne obale Jadrana s otocima Italiji, daju punu političku podršku i povjerenje radu JO u Londonu, te na kraju pozivaju 50.000 naših iseljenika u Južnoj Americi i države Trojnog sporazuma da očuvaju jedan jedinstveni narod Jugoslavene, koji mogu biti trajan zalag miru u Evropi. Iako nakon ovog zbora jača skupina oko *Jugoslavije* i Privremene uprave JNO, pri čemu ima veliku ulogu i izaslanik londonskoga JO Ljubo Leontić, još su uvijek zategnuta odnosi sa Škarničem i njegovim *Pokretom*.

Sukob između *Pokreta* i *Jugoslavije* bio je zapravo sukob oko vodstva jugoslavenskog iseljeničkog pokreta u Južnoj Americi. Da bi se suprotstavljene strane izmirile pokrenuto je da se dva spomenuta lista ujedine, a to je konačno ostvareno dogovorom na skupštini JNO od 22. siječnja 1916. u Antofagasti. Zaključeno je da će izlaziti novi ujedinjeni list pod imenom *Jugoslavenska država* i tako je otklonjen spor koji je spre-

čavao uspješan rad jugoslavenskoga iseljeničkog pokreta.

Kao nezaobilazni faktor jugoslavenskoga iseljeničkog pokreta Antić s pravom ističe dobrovoljački pokret i ukazuje na razloge njegova neuspjeha. Naime JO u Londonu i srpska vlada imali su oprečne poglede na ulogu dobrovoljačkog pokreta.

JO gledao je na dobrovoljački pokret s političkog aspekta želeći da se njime potvrdi doprinos Jugoslavena pod Austro-Ugarskom u stvaranju nove države, dok je srpska vlada bila ujedno zainteresirana za dobrovoljce, koji će se kao pojedinci, a ni pošto kao posebna jedinica pridružiti borbama srpske vojske na fronti. Autor s pravom na dva mjesta u svojoj knjizi pošire obrađuje razloge neuspjeha dobrovoljačkog pokreta, koji je, osim materijalne podrške, trebao biti najznačajniji doprinos radu JO u kreiranju političke koncepcije nove države.

U organiziranju jugoslavenskog iseljeničkog pokreta i JNO kao njezina nosioca značajnu ulogu imala je jugoslavenska ujedinjena omladina čiji su pripadnici bili i Ljubo Leontić i Milostislav Bartulica. Prvi je došao u Južnu Ameriku kao izaslanik JO sa zadatkom, da se uključi u organiziranje pokreta i JNO, a drugi da preuzme uređivanje glasila *JNO Jugoslavenske države*. Antić je vrlo dobro obradio političke trendove među jugoslavenskom omladinom pred prvi svjetski rat u Austro-Ugarskoj, ali nam je ostao dužan, budući da se prihvatio razraditi utjecaj predstavnika te omladine u Južnoj Americi, šire prikazati te trendove među našim mladim iseljenicima pripadnicima prve i druge generacije. Leontić i Bartulica svojom su političkom aktivnosti u jugoslavenskom iseljeničkom pokretu u Južnoj Americi pokazali koliko se omladina razilazila u svojim pogledima od JO. Omladina je bila za revolucionarne metode borbe i naivno je vjerovala, za razliku od JO, da se kao i u Italiji može brzo izvršiti homogenizacija jugoslavenske nacije. Predvođena krupnim buržujima niti JNO nije bila spremna prihvatiti metode borbe za koje se zalagala omladina, jer je strepila da se one prenesu s nacionalnog na socijalno polje.

Gledajući s aspekta iseljeničstva, čemu je Antić trebao pokloniti još više pažnje, cjelovito razmatranje nastanka i razvoja JNO

kao organizacije jugoslavenskog iseljeničkog pokreta u Južnoj Americi, predstavlja svakako njegov značajniji doprinos u razmatranju političkih procesa u etničkim zajednicama hrvatskih i ostalih južnoslavenskih doseljenika za vrijeme prvoga svjetskog rata. U tom kontekstu autor na istaknuto mjesto stavlja »misao vodilju«, koja je kao politički program usvojena na Kongresu JNO u Antofagasti 23. siječnja 1916, a u njoj je zapisano slijedeće: »Srbi-Hrvati-Slovenci, zajedničkim imenom JUGOSLAVENI, jedan su narod. Radi toga, oni traže oslobođenje svih Jugoslavena i ujedinjenje svih jugoslavenskih zemalja u jednu, jedinstvenu, slobodnu narodnu državu« (str. 118).

Na osnovi toga radnog programa JNO je uglavnom za vrijeme prvoga svjetskog rata radila na ostvarenju jugoslavenskoga političkog programa, a potupuno je zapostavila poboljšanje socijalnoga i ekonomskog položaja iseljenika u Južnoj Americi.

Na kraju prvoga svjetskog rata JNO je imala 65 ograna sa oko 5.000 članova. Međutim, glavni teret rada JNO na ostvarivanju političkog programa, koji se sastojao i u velikoj financijskoj podršci radu JO u Londonu, nosilo je 1.500 do 2.000 imućnih iseljenika među kojima su se opet posebno isticali »padrone« kao što je bio Paško Baburizza. Kako niti među članovima JNO, tako niti među pojedinim iseljeničkim kolonijama, nije bio podjednako raspoređen teret jugoslavenskog iseljeničkog pokreta i JNO u Južnoj Americi. Ključni nosilac rada JNO bila je iseljenička kolonija u Antofagasti, odakle je sve krenulo, zatim Punta Arenas na jugu i Valparaiso nekako u sredini Čilea kao sjedište JNO.

Kao što je temeljito obradio političke procese približavanja među hrvatskim iseljenicima, i to posebno među onima jugoslavenske političke orijentacije, koji su vodili stvaranju jugoslavenskoga iseljeničkog pokreta i JNO, Antić se jednako uspješno pozabavio i sukobima u pokretu, koji su usporavali jačanje pokreta i njegov uspješan razvoj. On na prvo mjesto stavlja sukob »aristokrata« (»bugaraša«) i »demokrata« u Antofagasti, koji je nastavak prijašnjih sukoba između Škarniča i Privremene uprave JNO. U tom kontekstu Antić citira, doduše

kao subjektivno, izvještaj Bartulice, jednog od vođe demokrata, upućen Ljubi Jovanoviću, ministru vanjskih poslova Kraljevine Srbije. U izvještaju između ostalog stoji slijedeće: »U ovom mestu, jednako kao što je u svim naseobinama srazmerno, postoje među našim narodom dve 'klase' ljudi. Jednu klasu sačinjavaju većinom bogatiji ljudi čija imovina prevazilazi 200-300 hiljada, uz koje se kupe činovnici njihovih radnja ili tvornica, a drugu siromašniji mali trgovci ('despacheros') i školovaniji ljudi. Prvi imaju politiku američanskih varoši i nazivaju se 'elitom' i 'aristokracijom' a drugi kod kojih se očuvao naš primitivni nacionalni karakter, smatraju se 'demokratima'. Prvi su anacijonalni a drugi nacionalni. Prvi su poamerikanizovani a drugi su predstavnici narodnog pokreta. Ovi se zovu 'mali puk' ili bolje 'narodna kolonija'. Prvi su u ogromnoj manjini, a drugi u ogromnoj većini. Prvi brojem su 20-30, ostalo je 'svjesna kolonija'. Naša kolonija broji sa djecom i ženama preko 1.200, kojih je stotinjak 'austijaka'« (str. 139). »Bugaraši« su bili izvan svih društava naših iseljenika u Antofagasti i kao masoni imali su vlastitu ložu »Slava«, koja je radila protiv naroda. Koliko je bio snažan utjecaj »bugaraša«, vlasnika kapitala, svjedoči između ostalog i premještanje Bartulice kao jednog od vođa »demokrata« i urednika glasila JNO *Jugoslavenske države* iz Antofagaste u Valparaiso.

Već na primjeru sukoba u Antofagasti vidljiva je velika uloga masona našeg porijekla u jugoslavenskom iseljeničkom pokretu u Južnoj Americi. Stoga je Antić s razlogom posebno obratio pažnju njihovoj ulozi, za što mu je, kako sam kaže, nedostajalo dovoljno izvornih dokumenata. Ističući ulogu masona, autor navodi slijedeće: »Treba odmah naglasiti da su masoni bili u matici iseljeničkog pokreta, a ne izvan nje. Sukobi koje su masoni provocirali nisu išli protiv pokreta, odnosno njegove glavne intencije – stvaranja jugoslavenske države, nego su bili u funkciji borbe za vodstvo u pokretu. Pristajanje naših iseljenika masona uz jugoslavensku ideju treba promatrati u kontekstu sklonosti koju je masonerija i inače iskazivala za rušenje Austro-Ugarske Monarhije i stvaranje jugoslavenske države. No to bi trebao biti predmet posebnog istraživanja i

rada. Ovdje spomenimo samo da je znatan broj članova Jugoslavenskog odbora i ljudi njemu bliskih bio u masonskim ložama, a njih nalazimo i među istaknutim političarima koji su radili na stvaranju stare jugoslavenske države i kasnije u njoj imali značajnu ulogu« (str. 150).

JNO bez sumnje bijaše značajan politički faktor u sastavu pokreta za rušenje Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države. Kao takva, ona je, dajući politički legitimitet i veliku financijsku podršku Jugoslavenskom odboru u Londonu, izvršila historijski zadatak. Prilikom raspuštanja u ožujku 1919, JO posebno se zahvalio iseljenicima, koji su mu svojim povjerenjem omogućili da pred stranim svijetom ne govori u ime nekoliko svojih osamljenih članova već u ime svih Jugoslavena. Članovi JNO i to posebno oni bogatiji uputili su za rad JO 45 milijuna ondašnjih jugoslavenskih dinara.

Određujući odnos JNO prema jugoslavenskom iseljeničkom pokretu u SAD, Antić je prilično rezerviran i nastoji održati svoju tezu o potpunog samostalnosti takva pokreta u Južnoj Americi, zanemarujući usporedna istraživanja, o doprinosu jednog i drugog pokreta u stvaranju jugoslavenske države. Ipak, uza sve razlike postoje i mnoge sličnosti između oba pokreta, kao što su recimo »austrijaki« i »jugoslaveni« kao političke skupine, sa velikom ulogom u oba ova pokreta. Nadalje Antić je mogao analizirati djelovanje političkih institucija Hrvatskog saveza u Sjevernoj i Južnoj Americi. Hrvatski savez u SAD bio je znatno razvijenija hrvatska narodna organizacija, koja se, za razliku od istoimene južnoameričke, zalagala za stvaranje jugoslavenske države. Osim toga, zbog uključenosti Narodne hrvatske zajednice i ostalih jugoslavenskih potpornih organizacija, a da ne govorimo o novinama i ostalim iseljeničkim političkim institucijama, mnogo je značajniji politički doprinos našeg iseljeničtva u SAD u procesu stvaranja jugoslavenske države.

Na kraju svoje knjige Antić nas upozorava da je u jugoslavenskom iseljeničkom pokretu u Južnoj Americi, pored njegove primarne zadaće – političkog doprinosa u rušenju Austro-Ugarske i stvaranju države Južnih Slavena – bio od samog početka prisutan i interes za oblik vladavine i unutra-

šnjeg uređenja buduće države. Ne bismo se posve mogli složiti s Antićevim mišljenjem da je zahtjev iseljeničkog pokreta za monarhijom kao oblikom vladavine u budućoj državi samo logična posljedica položaja Kraljevine Srbije u iseljeničkoj koncepciji jugoslavenskog iseljeničkog pokreta u Južnoj Americi. Stav smo spremni još više braniti kada autor uspoređuje stavove iseljenika u Južnoj i Sjevernoj Americi o tom pitanju. Pri tom se nameće nužnost sagledavanja različitih društveno-političkih uvjeta u kojim je djelovao jugoslavenski iseljenički pokret u SAD i Južnoj Americi, te njegovih nosioca koji su se na osnovi drukčijega društveno-ekonomskog položaja razlikovali i u svojim političkim opredjeljenjima. Kapitalisti našeg porijekla u Južnoj Americi kao nosioci pokreta u politički konzervativnijoj sredini vjerojatno su bili skloniji monarhiji i centralizmu, negoli rukovodioci jugoslavenskog iseljeničkog pokreta u SAD, koji su djelovali okruženi snažnom političkom grupacijom socijalista našeg porijekla.

Tihomir Telišman

Freerk Huisken

AUSLÄNDERFEINDE UND
AUSLÄNDERFREUNDE
EINE STREITSCHRIFT GEGEN DEN
GEÄCHTETEN WIE DEN
GEÄCHTETEN RASSISMUS

Hamburg: VSA Verlag, 1987.

U SR Njemačkoj živi 4,6 milijuna stranaca. Svakodnevno, prikriveno ili otvoreno, očituju se napetosti između stranaca zbog egzistencijalnih razloga, prije svega zbog nezaposlenosti. Treba imati na umu da je nezaposlenih oko dva milijuna, što domaćih, što stranih. Castels u studiji *Migration und Rassismus* tvrdi da su stranci permanentno diskriminirani jer to omogućuju izvjesne institucije društvenog i političkog sustava. Najnoviji Nacrt zakona o strancima u SR Njemačkoj, s izrazito diskriminatornim i nacionalističkim konotacijama kao da potvrđuje Castelsovu tvrdnju. Za i-